

one-sided approach to the analysis of urban motifs in national literature. It is indicated as changed in views on the concept of «city» during the XX – early. XXI centuries.

Key words: city, topos, topology, zurbonizovanist, Postchernobyl and postcolonial processes, time, space, people, culture border.

Анастасія БАБЕНКО

г. Киев

ТОПОС ГОРОДА В ПРОЗЕ СЕРГЕЯ ЖАДАНА (на матеріалі произведень «Ворошиловград» и «Месопотамия»)

В статье рассмотрены особенности понимания топика в целом; авторскую интерпретацию урбанистических мотивов; исследования этого пространства в национальной литературе являются чрезвычайно актуальным, учитывая достаточно односторонний подход к анализу урбанистических мотивов в национальной литературе. Отмечено как изменились взгляды на концепт «города» на протяжении XX – нач. XXI в.

Ключевые слова: город, тоpos, топология, зурбонизованост, постчернобыльские и постколониальные процессы, время, пространство, человек, пограничная культура.

Стаття надійшла до редколегії 11.03.2017

УДК 84.4.161.2–3.24

Тетяна БАНДУРА

м. Одеса

tatyana-bandura@mail.ru

ПОЕТИКА ХАРАКТЕРОТВОРЕННЯ В ОПОВІДАННЯХ ФОЛЬКЛОРНОГО ПОХОДЖЕННЯ А. СВИДНИЦЬКОГО

У статті досліджується поетика характеротворення в оповіданнях А. Свидницького. Вивчається специфіка художнього відтворення еволюції жіночого характеру в малій прозі митця. Розглядаються підходи та окреслюються принципи творення образу-типу «норовливої жінки» в оповіданнях письменника фольклорного походження. Аналізується роль фольклорних елементів у системі зображально-виражальних засобів письменника.

Ключові слова: еволюція, характер, поетика, фольклор, інтертекст.

Дослідження типології жіночих характерів і форм творення жіночих образів у художній літературі є одним із аспектів гендерного літературознавства. В українській науці про літературу подібну методика продуктивно вводять в рецептивний обіг представниці феміністичної критики – В. Агеєва, О. Забужко, Н. Зборовська, Т. Гундорова та інші. Гендерний дискурс літературознавчого аналізу висвітлює нові грані психології, світосприйняття та поетики митця. Особливо оригінальним у відтворенні феміної психології та конструюванні жіночого характеру видається саме «чоловічий» текст. Тому плідним матеріалом для подібних студій є і мала проза А. Свидницького, а саме, його оповідання фольклорного походження «Недоколисана», «Проти сили не попреш; з чим родився, з тим і вмреш». Система образів А.Свидницького як потужна художня сила його творчої спадщини відзначається національними барвами, рисами української ментальності, репрезентуванням

їхньої справжньої, неприхованої сутності. Актуальність заявленої проблеми зумовлена ще й тим, що дослідники етнопсихіки українця неодноразово вказували на домінування жіночого начала в українському національному характері. Оригінальність творів А.Свидницького в тому, що його жіночі характери розкриваються не в традиційному трагічному ключі, який репрезентували його попередники (Г. Квітка-Основ'яненко, Т. Шевченко, Марко Вовчок), а в сприятливому хронотопічному художньому вимірі з елементами сатиричного зображення. Такий авторський підхід зумовив витворення колоритних, неординарних жіночих образів, художні спроби типізації образів «панянок» в соціальній ідентифікації населення України XIX століття.

Як майстер психологічного аналізу, А. Свидницький виявив себе тонким знавцем жіночої душі, його художня уява витворила кілька яскравих жіночих типів, далеко не ідеалізованих,

але здатних еволюціонувати, удосконалюватися, внутрішньо полемізувати – такий предмет обсервації митця. Жінка для письменника А. Свидницького – це складна психодуховна і соціальна особистість, що в такій матріархальній культурі, як українська, є носієм етноментального та культурного коду. Зважаючи на те, що в обох згаданих оповіданнях об'єктом художнього зображення є топос українського села, жіночий світ моделюється у відповідних параметрах і має ознаки селянського етнокультурного простору. Цілком переконливим є означення національного психохарактеру Н. Зборовською: «На основі онтогенезу як психосексуального становлення людського характеру розбудовується концепція психоісторії антиколоніальної літератури, що виражає становлення національного психохарактеру в пошуках органічної для себе державної структури, тобто такої, яка відображає метафізичний батьківсько-материнський код, сформований у первісній прасім'ї» [1, 14]. У Свидницького простежується контрастне вираження жіночого і чоловічого начал, при тому, що жінка в його оповіданнях «Недоколисана» та «Проти сили не попреш; з чим родився, з тим і вмреш» є об'єктом засудження, висміювання (в першому оповіданні на початку нарації, а в другому впродовж усього художнього розвитку у творі); суб'єкт, принижений чоловічим сприйняттям та оцінкою.

Оповідання «Недоколисана» побудовано на матеріалі фольклорної побутової казки про приборкання непокірної жінки. Подібні побутові казки відомі у фольклорі різних народів. Сюжетна схема оповідання споріднена з сюжетом комедії Шекспіра «Приборкання непокірної». Низка вчених-філологів (В. Герасименко, Н. Жук, М. Сиваченко, П. Хропко та ін.) вважають мотив приборкання непокірної мандрівним. Справді, в основі української побутової новелістичної казки, літературно обробленої Свидницьким, лежить світовий сюжет, але він значно трансформований відповідно до інших соціально-історичних умов і до іншого національного ґрунту.

Дослідниця творчості А. Свидницького Н. Жук справедливо зауважила: «Найбільше схожості зі своїми іноземними родичами українська побутова новелістична казка зберегла лише в другорядних сюжетних ланках, таких, як початок і кінець, майже нічого в ланках середніх основних, там, де розкриваються способи приборкання непокірної, отим доколисуванням недоколисаної, і рівнем гуманного ставлення

чоловіка до жінки українська новелістична казка зближується з російською казкою «Капризная жена» [2; 75]. У «Недоколисаної» Маруся – не якась царівна чи королівна з фантастичного тридев'ятого царства, тридесятого «государства», а звичайна собі панянка. Її батько – поміщик, приблизно середнього достатку – з сім'єю мешкає в палаці, поруч з яким стоять возовня й стайня (зображено звичайне поміщицьке дворище). У згаданому творі, як і в його фольклорному першовзорі, йдеться про добу кріпосництва, що підкреслено таким промовистим фактом, як володіння панамі цілими селами підневільних людей, звичка програвати один одному цілі села. Кілька сіл виграє й чоловік Марусі. Хто в цьому середовищі менш за все контролює свою волю, а отже й найбільше чинить беззаконня, так це Маруся. Навіть з людьми свого соціального стану вона поводить ся вкрай грубо, розв'язно, лихословить і дає волю рукам. Для батьків і близьких рідних Маруся – кара господня. А для слуг – що вже й казати! Слуги Марусі невимовно радіють, коли вона залишає батьківську домівку і їде жити до чоловіка; вони тремтять, коли дізнаються, що Маруся приїде до батьків у гості. Коли ж вона приїхала, «слуги, аж побіліли, – поналякувалися; а як зобачили Марусю в своїм обійсті, то й позавмирили» [3, 263]. Словом, «наша» Маруся – особлива, неповторна. Вона і норовиста, і груба, і зухвала, а до всього – наділена звичками буйної кріпосниці. З усього об'єктивного змісту «Недоколисаної» випливає, що пані Маруся не може вважатися жертвою чоловічого насильства, стражденною невольницею, бо сама вона неволить інших, зокрема своїх підданих. Нашому ж народові, за словами І. Франка, «ненависна всяка неволя і всяке насильне неволення» [4, 228]. Тому-то в побутовій новелістичній казці, літературно обробленій А. Свидницьким, зухвала, деспотична Маруся й піддається приборканню – доколисуванню, отому, кажучи словами І. Франка, «етичному-очищенню і убагородненню характеру» [4, 221], внаслідок чого вона має стати гуманною у ставленні до людей загалом, своїх підданих зокрема. І такою вона стає: «слуги для неї рідні діти, а вона для слуг то рідна мати. Всі норови, як рукою відняв, – і все пійшло, як по маслі. Шовкова жінка та й годі» [3, 263]. Автор майстерно розкриває психологію переродження жінки, використовуючи контраст, показує еволюцію її характеру, оповідь про яку за своєю природою дуже наближає до казкової інтерпретації. А. Свид-

ницький сам не вірив у таке раптове переродження і, не порушуючи сюжетної схеми казки, в кінці оповідання відмежував казку від реального життя, відзначивши, що в тогочасному суспільстві багато є норавливих і деспотичних Марусь, але їх ніхто не приборкує. Письменник блискуче скористався законом художнього протиставлення, один асоціативний ряд – казковий – змінив іншим – реальним, щоб у такий спосіб поглибити зображення героїнь, порівняння казки й дійсності. Отже, новаторство А. Свидницького в розвитку традиційного мотиву «приборкання непокірної» полягає у відтворенні паралельного існування двох художніх світів – реального й трансцендентного, які то перехрещуються, то полярно протистоять один одному.

Ірреальна метаморфоза, яка відбулася з Марусею, має передусім ідейне значення морального характеру. Доречним є твердження В. Шевчука: «Вони (оповідання) мають притчовий характер, що знову-таки пов'язує творчість письменника з бароко, а отже, з передмодернізмом» [6, 33]. Не випадково в кінці оповідання автор відмежує казку від реального життя, повертається до реалій дійсності, підкреслюючи, що в тогочасному суспільстві є «багато, багато» норавливих і деспотичних Марусь, але ніхто їх не перевиховує – «чоловіки не здогадуються, а паніматкам байдуже» [3, 269]. У творі А. Свидницького чоловік непокірної Марусі нічим не нагадує чоловіків-приборкувачів із середньовічних романсько-германських новел, котрі, як писав Франко, були жорстокими в родинних взаєминах і поводитися з жінкою як рабиною. Чоловік – герой твору «Недоколисана» – не схвалював насильства над жінкою. «Що ж? ти думала, – говорить він дружині, – що я тебе битиму? Треба ж було здогадатися, що добрий хазяй і худобину жалує кием обертати, а ти ж моя жінка! Як же тебе бити? Як на тебе руку підняти, коли ти така ж людина, як і я, і обоє рівні? Та й для чого тут битися, сваритися, коли я бачу, що ти недоколисана, що тебе треба тільки доколисати, то всі норови відлетять» [3, 260]. Щоб вгамувати її сварливу вдачу, зробити її покірною, чоловік Марусі наказує слугам поводитися з нею, як з немовлям. Вони сповивають її, кладуть у спеціально виготовлену колиску – бо вона ж недоколисана і тому вередує! – колишуть, співають дитячі пісні, годують кашею. Спочатку вона бунтувала, лаялася, але згодом скорилася, «зм'якла, як віск від вогню» [3, 265]. Маруся – не фантастична казкова істота, а об-

раз реальний, земний, який еволюціонує в досить фантастичних умовах, але з реальною метою й результатом. Письменник, дещо ідеалізуючи образ чоловіка, показує його як перетворювача жінки із патріархального середовища.

Немовби підтвердженням тези про те, що в дійсності норавливі й деспотичні Марусі почувуються досить вільно і ніхто їх не приборкує, є друге оповідання Свидницького «Проти сили не попреш; з чим родився, з тим і вмреш», перша частина якого сюжетно не пов'язана з казковим матеріалом, а вибудовується на сюжеті бувальщини, епізоді, що міг мати місце в житті: норавлива й деспотична пані, йдучи наперекір добрим порадам не переправлятися вночі через повноводний, бурхливий Буг, наполягає на своєму і під час переправи гине разом з хурманом і кіньми. Незважаючи на те, що перша частина цього оповідання більш схожа на ескіз, відображений у ній малюнок життя відзначається належною повнотою й змістовністю. Це можна пояснити тим, що образ пані постає тут не ізольовано, не сам по собі, а у зв'язку з відповідним середовищем, де чільне місце посідають також образи простих людей – хурмана, поромника, наймитів і найминок. Якщо в характерах цих людей з «низів» проявляються такі риси, як розсудливість, врівноваженість, добропорядність, то домінуючими рисами характеру пані є нічим не обмежувані деспотичність і самодурство, пихатість, не корегована розумом, безглузда впертість. Загалом же пані постає запеклою кріпосницею-самодуркою з породи тих, «що й богові з дороги не вступають» [3, 274]. За своєю суттю цей образ є підтвердженням тези, що норавливим і деспотичним паніям ніякі виправлення не допоможуть. Виправити їх може тільки могила: «з чим родився, з тим і вмреш» [3, 276]. У цьому оповіданні вже не простежено такої еволюції жіночого характеру, як в «Недоколисаній», але має місце акцентація на контрастному зіставленні характеру головної героїні з персонажами другого плану, наділеними людськими чеснотами, які стають на противагу самодурству пані.

У другій частині оповідання йдеться про те, як після загибелі пані її чоловік, який став жертвою жінчиного насилля (нова доба породжувала й такі сюжети!), ізолював свого малого сина подалі від «мирской суety», приставив до нього вихователями тільки чоловіків, силувався виховати його так, щоб він нічого не знав про існування жіночої половини людського ро-

ду. Звичайно, донкіхотським був цей намір. Підрісши, син спокусився жіночою красою й одружився. Словом, природа взяла своє – «проти сили не попреш». При всьому тому, що друга частина оповідання сюжетно вибудовувалася на фольклорному матеріалі, по суті є белетризованою притчею на тему спокушення, не будучи самодостатньою. Вона зв'язувала початки й кінці: якщо для батька шлюб був каторгою, для сина став щастям. Закінчується оповідання авторськими роздумами, з яких випливає, що шлюбне щастя – некероване, сліпе.

А. Свидницький – майстер творення колоритних жіночих образів засобом індивідуальних портретів героїнь-жінок. Щоправда, портрети ці ще не розгорнуті, скупі, хоч деякі з них по-своєму ускладнені, побудовані за принципом різкої невідповідності зовнішності героя його внутрішньому змістові. Цю особливість відзначають індивідуальні портрети Марусі з оповідання «Недоколисана» та пані з оповідання «Проти сили не попреш; з чим родився, з тим і вмреш». Наприклад, в останньому оповіданні: «А він все перебирав, і вибрав таке лихо, що й каміння вгризе. Правда, хороша була, хоч куди! Брова чорна, стан високий, лицем біла, голосиста, а коса руса, як шовкова, аж влискується. Хороша та й годі. Та істне торішня писанка, що зверху хоч цілуй, а всередині і сокирою не втешеш, та ще й носа затикай» [3, 273]. А. Свидницький, створивши портрет того чи іншого героя, не вважав його завершеним, показуючи героя в різних ситуаціях, домальовує його, додає якісь нові риси. Так, скажімо, подавши на початку «Недоколисаної» загальний портрет Марусі, письменник в сцені приготування дівчини до зустрічі з нареченим описує її одяг та ходу: «всякого фантя на себе начіпляла, брязкотиння понавішувала, і походжає, як павич, погойдується, наче її на ресори взяв» [3, 261]. Між іншим, одяг та хода Марусі тим цікаві, що нагадують одяг і ходу Масі Люборацької, яка «все садила на крами», «вбиралась, як павич» і «ходила, погойдуючись» [3, 193]. А втім, спільність між панною Марусею і Месею Люборацькою, яка пнеться в пани, підкреслена не тільки в деталях пістрявого одягу та погойдувальної ходи, а й рисами вдачі: обом властиві норовистість, грубість, бездумна впертість, спесивість. Праця Свидницького над характерами злих жінок у ранніх оповіданнях була своєрідною підготовкою до створення глибоко реалістичного образу Масі Люборацької.

Говорячи про спорідненість із казкою сюжетів оповідань А. Свидницького, все ж стверджуємо, що багатьма своїми рисами вони зближуються з реалістичними побутовими оповіданнями, хоча їх автор ще не став на шлях цілком творчої, підпорядкованої законам реалістичної типізації трансформації використаних фольклорних джерел. Він ще перебуває в полоні фольклорної моделі, ще повністю не звільняється від фольклорної схеми побудови жіночого образу, характеру (а тому й Маруся в «Недоколисаний» може легко із диявола перетворитися в ангела!), ще остаточно не пориває з казковим вимислом, що якісно відрізняється від вимислу в реалістичному творі. Пізніше митець у своїх оповіданнях і романі «Люборацькі» спрямує свою естетичну позицію в бік реалізму. З цього приводу мав рацію літературознавець П. Хропко, зауважуючи, що «Свидницький дуже швидко зрозумів необхідність розширення сфери художнього зображення в українській прозі. Фольклор з його часто фантастичним поясненням дійсності, своєрідністю художніх узагальнень, збірними типами не міг бути основою реалістичної типізації. Життя вимагало шукати нові способи змалювання людини і її діяльності, шукати нові видові форми прозового епосу» [5, 123].

Порівняно з народним казкарем Свидницький приділяє набагато більше уваги вираженню особистості жінки, переборюючи казковий спосіб її зображення, освоюючи способи зображення образу, властиві художній літературі (образ визначає ідею, він – первинний). Прозаїк створює цікавий колоритний жіночий характер, не ідеалізований, а реалістичний, з певними вадами, недоліками, тобто художньо витворює українські національні типи.

Список використаних джерел

1. Зборовська Н. Код української літератури: Проект психоісторії новітньої української літератури. Монографія / Ніла Зборовська. – К. : Академвидав, 2006. – 504 с.
2. Жук Н. Анатолій Свидницький. Нарис життя і творчості / Ніна Жук. – К. : Державне видавництво художньої літератури, 1983. – 203 с.
3. Свидницький А. Люборацькі. Оповідання. Нариси / Анатолій Свидницький. – К. : А.С.К., 2011. – 640 с.
4. Франко І. Твори: у 50-ти томах / Іван Франко. – К. : Наукова думка, 1985. – Т. 38. – 464 с.
5. Хропко П. Нерозквітлий талант / Петро Хропко. – К. : Молодь, 1994. – С. 122 – 124.
6. Шевчук В. Класик «розумного битопису» // Свидницький А. Люборацькі. Оповідання. Нариси / Валерій Шевчук. – К. : А.С.К., 2011. – С. 5 – 46.

Tatyana BANDURA

Odessa

THE POETRY OF CHARACTERBUILDING IN THE FOLK ORIGINATED STORIES OF ANATOLIY SVYDNYTSKY

The article examines the evolution of female character in a small prose of Anatoliy Svydnytsky. An originality of the creation of image-type «women-Shrew» in the folk stories of origin the role of folk elements in the poetry of character. The role of folklore elements is analysed in the system of graphically-expressive facilities of writer.

Key words: evolution, character, poetry, folk, intertext.

Татьяна БАНДУРА

г. Одесса

ПОЭТИКА ХАРАКТЕРООБРАЗОВАНИЯ В РАССКАЗАХ ФОЛЬКЛОРНОГО ПРОИСХОЖДЕНИЯ А. СВИДНИЦКОГО

Исследовано эволюцию женского характера в рассказах А. Свидницкого. Рассмотрено своеобразие создания образа-типа «строптивой женщины» в малой прозе писателя. Определена роль фольклорных элементов в поэтике характерообразования.

Ключевые слова: эволюция, характер, поэтика, фольклор, интертекст.

Стаття надійшла до редколегії 15.03.2017

УДК 82.0(44)

Ольга БІГУН

м. Івано-Франківськ

olgabigun1@gmail.com

СЕМАНТИКО-СТИЛІСТИЧНА ОРГАНІЗАЦІЯ ПОЕЗІЙ У ПРОЗІ ПОЛЯ ВЕРЛЕНА (на матеріалі збірки «Спогади вдівця»)

Об'єктом дослідження є поезії в прозі «Моя донька», «За вікном» та «Деякі мої сни» зі збірки П. Верлена «Спогади вдівця». З'ясовано, що загально-стилістичними елементами, характерними для поезій у прозі, є особливий тип художнього мислення, суб'єктивізація оповіді, внутрішня фокалізація, стійка синкретичність жанротворчих чинників, використання евокаційно-сугестивної комунікаційної манери, засобів художньої виразності, тропів, звернення до інтертексту. Для прозових мініатюр П. Верлена характерне поєднання в одному контексті смислових одиниць без жодних предметних чи логічних зв'язків. Навіть назва твору постає результатом інтелектуально-чуттєвої гри, що охоплює глибинні інтроспекції, які тяжко відтворити словесними засобами. Особлива стилістика П. Верлена поєднує зображально-виражальні функції поетичного слова з невербалізованими структурами мовлення, активізуючи різні відчуття за допомогою фокусування сугестійованих символічних означень.

Ключові слова: французька література, поезія в прозі, жанр, семантика, стилістика, Поль Верлен.

Модерна літературна парадигма межі XIX – XX ст. характеризується зняттям обмежень щодо індивідуальності мислення, свідомості, мовних аспектів, естетичних засад. Перенесення кута зору на внутрішній світ людини, відтворення її духовного й психологічного світу сприяє активізації поетичного дискурсу, ліризації прози. Звернення до сфери «інтерсуб'єктивного» сприяло особливій популярності малих жа-

нрових форм – оповідань, новел, нарисів, есеїв тощо. Специфіка жанрової структури поезії в прозі, суб'єктивізація художнього дискурсу, наближення до суміжних видів мистецтва якнайбільше відповідали концепціям модернізму. Особливо популярним жанр поезії в прозі був у французьких поетів кінця XIX – поч. XX ст.: Т. де Банвіля, П. Верлена, Ш. Кро, С. Малларме, А. Рембо, Лотреамона. Тенденції усунення меж